

NEOLİBERAL BİR POLİTİKA OLGUSU OLARAK TÜRKİYE'DE GECEKONDU MEKÂNI

Slum Space in Turkey as A Neoliberal Policy Phenomenon

Handan YILDIRIM*

Öz

Türkiye'deki kentsel alanlar, 1950 lerden bu yana artan oranda büyümektedir. Kentleşme süreci, özellikle büyük veya metropol şehirlerde daha hızlı olmuştur. 1980'lerden itibaren, neoliberal politikalar, kentleşme sürecini büyük ölçüde özelleştirmiş ve hem kentlerin hem de gecekondu bölgelerinin önemli ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Bu dönem, ekonomik, politik, sosyal ve mekansal bağlamda "neoliberal kentleşme" pratiğini getirmiştir. Neoliberal politikaların uygulandığı bu dönemde gecekondu yapılaşmasındaki dönüşümün arka planı, ekonomi-politik yaklaşımla açıklanabilir. Devletin yeniden ölçeklendirilmesi sürecinde ulus devletin rolü ve mekansal stratejilerinin dönüşümü, gecekondu yapılaşmasında net bir şekilde görülmektedir. Türkiye'de gecekondu toprağını düzenlemek ve bu mekanları metalaştırmak için 1980'lerden itibaren birçok yasal-kurumsal düzenleme yapılmıştır. Bu dönemde siyasi iktidar, gecekondu mekânı üzerinde düzenleme yaparak ve piyasa koşullarını belirleyerek, sermaye birikimini artırmak için mekansal stratejiler izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, Büyükşehir Belediyeleri, Neoliberal Kentleşme

ABSTRACT

Urban areas in Turkey have been growing at an increasing rate since the 1950s. The urbanization process has been faster, especially in large or metropolitan cities. From the 1980s onwards, neoliberal policies have largely privatized the urbanization process and led to a significant expansion of both cities and slums. This period brought the practice of "neoliberal urbanization" in economic, political, social and spatial context. In this period when neoliberal policies were implemented, the background of the transformation in slum construction can be explained by the economic-political approach. The role of the nation-state and the transformation of its spatial strategies in the process of rescaling the state are clearly seen in the shanty settlement. Many legal-institutional arrangements have been made in Turkey since the 1980s in order to regulate the slum land and to commodify these spaces. In this period, the political power followed spatial strategies to increase capital accumulation by arranging the shanty area and determining the market conditions.

Keywords: Slums, Metropolitan Municipalities, Neoliberal Urbanization

* Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, hyildirim@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9562-1859

1. GİRİŞ

Gecekondu, herhangi bir inşaat ruhsatı alınmadan bir konut yapısı inşa etmek için bir başkasının arazisini (kamu veya özel) yasadışı işgal edilerek oluşturulan konut birimi olarak tanımlanmaktadır (Yönder, 1987, s. 214). Bu konut yapıları, Türkiye dahil çoğu gelişmekte olan ülkede önemli bir olgu haline gelmiştir. Özellikle Türkiye’nin büyük şehirlerinde 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir kentleşme ve gecekondulaşma yaşanmıştır.

1950’den başlayarak ve 1960 ile 1980 arasında en yüksek noktasına ulaşan Türkiye’de kırsal alanlardan kentsel alanlara yoğun göç akışı, artan gecekondulaşma ile hızlı kentleşme büyümesine neden olmuştur. 1950-1980 arasında, Türkiye’nin kentsel nüfusu yaklaşık dört katına çıkarak 3,9 milyondan 20,3 milyona ulaştı. 1980’e gelindiğinde, kentsel nüfusun üçte birinden fazlası halihazırda üç büyük şehirde ikamet ediyordu; İstanbul, Ankara ve İzmir (Danielson ve Keleş, 1985, s. 27; Öncü, 1988, s. 40). 1990’a gelindiğinde, mahallelerin yarısından fazlası gecekondu nüfusundan oluşan şehirler, kentsel sorunlarla baş etmede büyük zorluklarla karşı karşıya kaldılar (Keleş, 2002; Şenyapılı, 1998).

Kırsal alanlardan şehirlere iş bulma umuduyla yeni gelenler genellikle kendileri için uygun fiyatlı kentsel arazi bulamıyorlardı. Sonuç olarak, genellikle şehirlerin çeperlerinde bulunan kamu arazilerini işgal ederek kendi konaklama sorunlarını çözdüler. Harms’in gösterdiği gibi, kendilerine ait gecekondu inşaat etmek, inşaat sürecinin geleneksel yolunun devamıydı, göçmenlerin kırsal alanlarda evlerini inşa etmek için kullandıklarıyla aynıydı. Onlar sadece kentsel alanlardaki konut problemlerini çözmek için kendi geleneksel yollarını izlemişlerdir (Harms, 1992). Buğra (1998, s. 306-307), zaman içinde gecekonduların “resmi mübadele ve yeniden dağıtım mekanizmalarının eksikliklerini tamamlayan bir ihtiyaç giderme biçimi olarak ahlaki bir meşruiyet” haline geldiğini savunmaktadır.

Bu gelişmeler, öncelikle kentsel mekanın çevresinde başlamış, ancak kısa süre sonra kentsel alanın tümüyle entegrasyon süreci yaşanmıştır. 1960’ların sonlarında, gecekonduların varlığı kentsel arazi üzerinde baskı yaratıyordu ve bu durum nihayetinde çevredeki arazilerin kentsel arazi stoklarına entegrasyonuna yol açtı. Bu, af yasaları yoluyla mülkiyetin yasal olarak tanınması ve 1960’ların ortalarında büyük şehirlerde gecekondu bölgeleri için başlatılan gecekondu iyileştirme programları ve planları ile yapıldı.

Gecekondu, 1960 ve 1970 yılları arasında göçmenler için bir barınma çözümü olarak meşrulaştırılmıştır. Ulusal ve yerel hükümet yetkilileri tarafından gece-

konduların gerekçelendirilmesi, 1960'ların yapısal koşullarıyla bağlantılı çok yönlü boyutlara sahipti. Gecekondu nüfusunun neden olduğu kentleşme sorunlarıyla başa çıkmakta ekonomik, kurumsal ve siyasi zorluklar yaşayan ulusal hükümet ve yerel belediyeler, gecekondu nüfusu ile kayırmacı ilişkilere girdi. Ancak bu durum, daha da fazla nüfus artışını ve gecekondu genişlemesini teşvik etmiştir (Buğra, 1998; Öncü, 1988; Yönder, 1987). Resmi tanıma ile gecekondu mahalleleri kısa sürede masumiyetlerini kaybettiler. 1980'lere gelindiğinde gecekondu o kadar karlı bir yatırım haline geldi ki, talebi karşılamak için yeni, ancak yasa dışı bir konut sektörü oluştu (Pamuk, 1996).

Çalışmada devletin yeniden ölçeklendirilmesi sürecinde gecekondu olgusunun varlık koşulunu tartışmayı amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışma, iki dönem dahilinde ortaya konulmuştur. Birinci dönem, 1950-1980 yılları arasını kapsamaktadır. Gecekondu olgusunun ortaya çıkıp yaygınlaştığı bu dönemde somut politikalar üretilmemiştir. 1980 sonrası ikinci dönemde ise somut kentsel politikalar üretilmiş ve gecekondu bölgeleri sürekli olarak dönüşüme tabi tutulmuştur. Ekonomik ve siyasi rant odakları halindeki bu alanlara yoğun bir ilgi bulunmaktadır. Böylece çalışmada nitel araştırma yöntemi izlenmekte olup, veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmaktadır. Toplanan veriler, betimsel analiz ve tarihsel-karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle incelenmektedir. Gecekondu mekanı üzerinden devletin yeniden ölçeklendirilmesi sürecine somut örnekler sunulmakta ve gecekondu alanlarına yönelik yasalar ele alınmaktadır.

Çalışma ile neoliberal kentsel politikaların uygulandığı 1980'li yıllarla birlikte kentsel mekan, alınıp satılan bir meta olarak işlev görmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kentsel mekanın yeniden üretimi doğrultusunda gecekondu mekanı da neoliberal kentsel yapılanma amacıyla metalaştırılmıştır. Kentsel dönüşüm, büyük ölçekli projeler, soylulaştırma projeleri gibi neoliberal kentleşme politikaları ile gecekondu mekanı, sosyo-mekansal kutuplaşma, çatışma ve çelişkilerin yoğun olarak görülmeye devam ettiği alanlar olarak varlığını sürdürmektedir.

2. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE GECEKONDU OLGUSU

Genel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde gecekondu¹, hızlı kentleşme karşısında sanayileşmenin yavaş ilerlemesi nedeniyle oluşmuş bir mekân organizasyondur. Bu dengesizlik, gelir dağılımında bir eşitsizliğe neden olmuş ve

¹ TDK Kentbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre gecekondu, "bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenc ve bilgisi dışında, onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barmak türüdür". İng.:squatterhouse, shanty, Fr.: bidonville, Alm.: Blechbudengebiet

yüksek konut bedelleri ile konut yetersizliği sonucunda gecekondu mekânı ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2010, s. 38). Aslında Türkiye’de gecekondu mekânı, 1950’li yıllardan önce oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde, herhangi bir altyapı hizmeti almayan gecekonducular, yoğunlukla yıkım işlemine maruz kalmıştır (Şenyapılı, 1986, s. 149). Bu süreçte gecekonduculara yönelik af yasaları gündeme gelmiş ve ilgili ilk yasa, özel olarak Ankara Belediyesi sınırlarındaki gecekonducuları ilgilendiren 1948 tarihli 5218 sayılı Yasa olmuştur. Bu Yasa’ya göre, gecekonducuların fiziki durumları iyileştirilecek, yeni gecekondu yapacak kişilere arsa sağlanacaktır. Aynı yıl çıkarılan 5228 sayılı Yasa ile yasal konut yapımı teşvik edilmek istenmiştir. Bu amaçla, ülke çapında geçerli olan Yasa ile tahsis edilen arsalarla konut yapmak isteyenlere yapı ücretinin dörtte üçü %5 faiz ile kredi şeklinde sağlanması taahhüt edilmiştir. Ancak söz konusu iki yasa da gecekondu yapımına engel olamamıştır. 1949 tarihli 5431 sayılı Yasa ise gecekondu inşasının yasaklanmasını ve mevcut gecekonducuların yıkılmasını öngörmüş ancak uygulanamamıştır (Duyar Kienast, 2005, s. 34).

1950 yılından itibaren yeni hükümet, büyük şehirlere, özel olarak da kültürel, ekonomik ve siyasi serbestleşme döneminin bir sembolü olarak İstanbul’a ilgi göstermiştir. Demokrat Parti, kenti “kayıp yıllarından” kurtarmak için büyük ölçekli kentsel ve endüstriyel yatırımlara odaklanmıştır. Yeni bir Türk/Müslüman girişimcilik dönemi, devlet destekli sanayileşme ve modernleşme, kentte damgasını vurmaya başlamıştır. Tarımda makineleşme baskısı, kentlerdeki modernleşme ve sanayileşmenin çekiciliği, çeşitli sosyo-ekonomik, etnik ve kültürel kökenden gelen grupları büyük şehirlere çekmiştir. Özellikle İstanbul, ekonomik olarak kalkınmaya başladığında, kırsal alandan kente göç için bir “mıknatıs” halini almıştır. Ticaret ve sanayi sermayesinin yanı sıra, birçoğu büyük şehrin sanayi işgücü havuzunu oluşturan, küçük kasaba ve köylerden göçmen kitlesi gelmiştir. Düşük gelirli konut seçeneklerinin yokluğunda, gecekondu adı verilen gayri resmi yerleşimler, yalnızca göçmenlere değil, aynı zamanda kentin düşük gelirli nüfuslarına da yer veren kentsel peyzajın bir parçası olmuştur. Ancak izinsiz yapılanma konutla sınırlı değildir. Yeni gelişen endüstriler, küçük ölçekli işletmeler şehrin eski ve yeni bölgelerini doldurmaktadır (Tekeli, 1994, s. 68-69). Örneğin 1950-1970 yılları arasında İstanbul’un büyümesi, altyapı ile ilgili kamu yatırımlarının artması, sanayi kuruluşları için güçlü kamu desteği, büyüyen ve korunan bir iç pazar ve nüfus akışları gibi birden fazla sürecin etkileşimi yoluyla istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. 1970’lerin sonunda, ulaşım düğümü ve ticaret merkezi şeklindeki tarihsel rolüne ek olarak şehir, tüm özel imalat firmalarının yaklaşık yarısına ev sahipliği yapan sanayi merkezi olmuştur (Sönmez, 1996, s. 15-16). 1980’lere kadar ucuz işgücüne dayanan sanayileşme için gecekondu gruplarının varlığı, devlete ve İstanbul’un bü-

yüyen kapitalistlerine büyük bir sorun teşkil etmemiş ve bu dönemde hükümetler, gecekondulu nüfusunun kent ekonomisine entegrasyonu ile ilgilenmiştir.

Bununla birlikte 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente göç büyük ölçüde artmış ve kırsal alandan kente göç edenler, modern alanlar olarak görülen kentlerin fiziksel ve kültürel gelişimine tehdit unsuru olarak düşünülmüştür. Seçkin bir bakış açısıyla, devlet yöneticileri bu yıllarda Avrupa'dan şehir planlamacıları ve mimarların yardımıyla şehirleri modernize etmek için yeni projeler yürütürken, göç edenlerin barınakları "utanç verici", "ilkel", "çirkin" olarak görülmüştür. Bu konutlar, alternatif bir konut sunulmadan sürekli yıkıma maruz kalmış ve bu nedenle, yaygın yıkım uygulamaları dışında, göç edenlerin kötü durumlarını ele alan bir kamu politikası olmamıştır (Nalbantoğlu Baydar, 1997, s. 206-207; Şenyapılı, 1978, s. 44). Gecekondulu olgusu, ülke genelindeki sosyo-ekonomik ve siyasi sorunlarla birlikte kır-kent ilişkisinin bir sonucu olarak görülmeyip, yalnızca kentsel bir sorun olarak ve bu konutların oluşturduğu problemler üzerinden ele alınmıştır.

1950'den sonra yönetici seçkinler ile popüler sınıflar arasındaki ilişki yeniden tanımlanmıştır. Çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte, Kemalist bürokratik, entelektüel ve askeri yapının elindeki siyasi güç, çevre gruplarına açılmış ve popüler sınıflar oylarıyla talepleri için pazarlık etme hakkını kazanmıştır. Ekonomik liberalizm ve kültürel popülizm ile iktidarda olan Demokrat Parti, bazı şehirlerde geniş bir sanayileşme planına başlamıştır. Sanayileşme, eşitsiz gelişmeyle birlikte, yalnızca çok sayıda köylüde değil, aynı zamanda kent girişimcilerinin ve seçkinlerinin de daha fazla sosyal hizmetlerin yanı sıra yatırım fırsatları arayan büyük şehirlere akmaya başladıkları bir göçe neden olmuştur. Artan sayılarıyla göçmenler, politikacılar tarafından büyük bir siyasi destek kaynağı olarak görülmeye başlamıştır. Bu, göçmenlerin, konutlarının yasallaştırılması ve bir ölçüde de mahallelerine altyapı ve çeşitli hizmetleri elde etmek için siyasilerle pazarlık yapmalarını sağlamıştır. Gecekondular da dahil tüm düzensiz yerleşimleri kapsayan ilk af, 1953'te çıkarılmıştır (Tekeli, 1994, s. 70). 6188 sayılı bu Yasa ile belediyelerin yetkisindeki uygun arsaların gelir düzeyi düşük hanelere tahsis edilip, gecekonduların azaltılması amaçlanmıştır (Md. 10). Böylece var olan bütün gecekondular yasallaştırılmış ve Yasadan sonra gecekondulu yapılması yasaklanmıştır.

Bu Yasa ile belediyelerin arazilerini ucuz konut yapıları için kullanabilecekleri ve bu konutların öncelikle gecekonduları yıkılan kişilere satabilecekleri belirtilmiştir. Yasadan belediye sınırlarında en az iki yıl oturanlar yararlanabilecekti. Bu durumda Yasa, kente yeni gelenlerin konut sorununa çözüm getirmemektedir. Bu tarihe kadar genellikle konut sorununa yönelik düzenlemeler yapılmasına karşın Yasa ile ilk kez özellikle gecekondulu sorununu konu edinen bir düzenleme yapılmış-

tır (Tercan, 2018, s. 21). Ancak gecekondu alanlarına yönelik kentsel hizmetlerin kurumsallaştırılmış bir temeli oluşturulamamış ve göç eden gruplar için düşük gelirli konutların kamuya veya piyasaya sunulması sistemi geliştirilememiştir. Bunun nedeni, konut tedariki sağlayacak sermaye birikiminin sınırlı olmasının yanı sıra ekonomik kalkınma kalıpları ile devlet ve kent seçkinleri arasındaki uyumsuzluk olarak ifade edilebilir (Tekeli, 1994, s. 74). Bu durum, 1950'li yıllar boyunca ve sonrasında da gözlenmiştir. Hazırlanan kentsel gelişim planları da, hızlı nüfus artışı ve altyapı, yerel hizmetler ve düşük gelirli konut ihtiyacını hızlandıran ihtiyaç göz önünde bulundurulmadan oluşturulmuştur (Keleş, 1990, s. 42). Böylelikle amaçlanan gecekondu yapılaşmasının azaltılması gerçekleştirilememiş ve fakat Yasa ile apartman yapımının önünü açmıştır. Ayrıca, gelir düzeyi düşük olan kimselerin konut sahibi olabilmeye yönelik çözüm getirilememiş; kırsal alandan kente yerleşen ya da kentte yaşayan orta gelir grubu için apartmanlaşma yaygınlaştırılmıştır (Sey, 1998, s. 278; Bilgin, 2010, s. 261). Böylece zaman içinde gecekondu yapıları apartmana dönüşmüştür. Özellikle İstanbul'da Boğaziçi (1973) ve Fatih Sultan Mehmet (1989) köprüleri ile çevre yollarının hizmete açılması ile Kağıthane, Çağlayan, Hasköy, Harmantepe, Gültepe, Ortabayır, Gürsel ve Telsizler'de gecekondu mekanının yerini apartmanlar almıştır. Diğer taraftan gecekondu sayısı da artış göstermiştir. İstanbul'daki gecekondu sayısı, 1950 yılında 8.239, 1959 yılında 61.400 ve 1963 yılında ise 120.000'e ulaşarak artmıştır. 1963'te İstanbul'da nüfusun %35'i, gecekondu alanlarında yaşayan nüfustan oluşmaktadır (2000 yılı İTÜ Konut Araştırmaları Ünitesi Raporu). 1960'larda gecekondu halkının sosyo-ekonomik durumunu ve kentteki diğer gruplarla ilişkilerini etkileyen çeşitli politik ve ekonomik değişiklikler yaşanmıştır. 1960 Askeri Darbesi ile iktidarı ele alan askeri hükümet, yeni bir anayasa hazırlayarak planlı bir ekonomi çağrısında bulunmuş ve piyasaya daha fazla devlet müdahalesinin yolunu açmıştır. Darbeyi izleyen yıllarda, ithal ikameci sanayileşmeye dayalı planlı ekonomi kapsamında doğmakta olan yerli sanayi ve iç pazarın kapsamı ve ölçeği genişletilmiş, sanayi kuruluşlarının sayılarında ve büyüklüklerinde artış gerçekleşmiştir (Sönmez, 1996, s. 39).

İstanbul'un ülkenin endüstriyel büyüme merkezi olarak yerini aldığı bu dönemde sanayi kuruluşların gelişimi ile gecekondu yerleşimleri arasında belirgin bir ilişki ortaya çıkmaya başlamıştır. İmalathaneler etrafında gecekondu mahalleleri kurulmuştur. Dolayısıyla, planlanmamış sanayi alanı üretimini, temel işgücünü oluşturan göçle gelen nüfusun gayri resmi yerleşimlerinin planlanmamış bir gelişimi izlemiştir. Milliyetçi ekonomik politikalar, gecekondu halkına yalnızca ucuz işgücü kaynağı olarak değil, aynı zamanda büyük bir tüketici grubu olarak da yeni bir işlev getirmiştir. Ayrıca, büyümekte olan ekonomi, genişleyen kamu sektörü ve ilerici

dağıtım politikaları, yeni kentleşme grupları ve kent yoksulları için yeni istihdam alanları, sosyal hareketlilik fırsatları yaratmıştır (Boratav, 1983, s. 11).

Gecekonduunun toplumsal bir olgu ve problem olarak ilk resmi kabulü de bu yıllarda gerçekleşmiştir. Böylece gecekondu, devlet tarafından kentleşme, sanayileşme ve ülkenin kalkınmasının olumlu bir işareti ve bu süreçlerin bir yansıması olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bakış açısıyla; ekonominin gelişmesi ve kalkınmayla birlikte bu olgu yok olacaktır. Bu durumda hükümetin sorumluluğu da ekonomiyi planlamak ve yönlendirmek ve düşük gelirli göçmenlerin şehrin ekonomisiyle ve toplumsal yapıyla bütünleşmelerine yardımcı olmaktır (Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, 1976, s. 260).

Bu düşünce, 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Yasası'na² da yansıtılmıştır. Bu Yasa ile dönemin kalkınma planlarında benimsenen ilkelerle uyumlu, sosyo-ekonomik sorunlar ve şehircilik konularıyla ilgili bir gecekondu politikası geliştirilmiştir (Tercan, 2018, s. 22). Yasa ile gecekondu, siyasi iktidar tarafından ilk kez resmi olarak tanımlanmış ve yasal hale getirilmiştir. Yasa, "iyileştirme", "ortadan kaldırma" ve "önleme" amaçlarını taşımaktadır (Keleş, 2014, s. 382). Böylece Yasa, yalnızca af değil aynı zamanda gecekondu yerleşimleri için uzun vadeli ve geniş kapsamlı rehabilitasyon planları gerektirmiştir. Gecekondu yerleşimlerine altyapı ve çeşitli hizmet sunumunu düzenlemek ve yeni gecekondu gelişmelerinin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla hazine arazilerinin düşük gelirli konut üretiminde kullanılmasını sistematik hale getirmek için o dönemki adıyla İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde bir bütçe oluşturulmuştur (Kongar, 1973, s. 60; Tekeli, 1982, s. 112). Söz konusu Yasa'da yapılan değişiklikle (22.03.2007), gerek görüldüğünde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın izniyle belediyelerin özel mülkiyetteki arsa ve arazileri satın alabileceklerini ya da kamulaştırabileceklerini de içermektedir (Md. 5). Böylece belediyeler tarafından gecekondu alanlarının yüksek kamulaştırma bedelleri ile satın alınmasının yolu açılmıştır.

Gecekondu bölgelerinde merkezi yönetim ve belediyelerin kentsel hizmetlere yönelik artan talebi karşılayamamaları nedeniyle, altyapı ve beledi hizmetlerin bir kısmı para ya da işgücü yoluyla gecekondu halkı tarafından ortaklaşa desteklenmiştir. Gecekondu halkının şehir ekonomisi ve sosyal hayatla bütünleşme mücadelesi bu yerleşimlerin kamuoyundaki imajını da olumlu etkilemiştir. Bu dönemde, gazeteler, gecekondu halkına ilişkin haberlere yer vermiştir. Diğer taraftan, devlet ve yerel yetkililer, gecekondu halkının ihtiyaçlarını karşılamadıkları yönünde sürekli eleştirilmiştir. Gecekondu oluşumu, ülkenin politik ve ekonomik dinamiklerinin

² 775 sayılı Gecekondu Yasası, 30.07.1966 tarihli 12362 sayılı Resmî Gazete.

belirli bir zamandaki mekânsal yansıması olsa da, gecekondu halkının sosyo-kültürel statüsü, kentte var olan sınıf ve kültürel hiyerarşilerin yansımasıdır (Şenyapılı, 1985, s. 221).

1980 yılı öncesi dönemindeki politikalar, gecekondu alanlarına müdahale etme, bu alanlara izin verme doğrultusunda olmamıştır. Bu dönemin aksine 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikalarla devlet, gecekondu alanlarına sistematik olarak müdahale etmiş ve bu alanların ticarileştirilmesi için teşvikler sağlamıştır. Böylece gecekondu mekânı, devletin kentsel rantı dağıtma araçlarından biri olarak görülmüştür. Ayrıca bu alanlar, devletin bazı sosyal grupları diğerlerine göre ayrıcalıklı kılmasıyla devletin mekânsal stratejilerinin arenası haline gelmiştir.

3. NEOLİBERAL POLİTİKALAR VE GECEKONDU MEKÂNLARI

Geçen yüzyılın büyük bir bölümünde sosyal bilimlere egemen olan devlet-merkezcilik biçimleri gibi, küreselleşme çalışmalarına yönelik küresel bölgeci ve yersizyurtsuzlaştırma yaklaşımları arasındaki metodolojik karşıtlık, çağdaş sosyal pratiklerin gerçek bir soyutlaması olarak görülebilir. Bu çalışma boyunca, sermaye birikimi, sürekli genişleyen dolaşım süreci için temel bir önkoşul olarak varsayılmıştır. Devlet merkezli epistemolojiler kapitalizmin bölgeci momentini fetişleştirirken, yersizyurtsuzlaşma yaklaşımları, küreselleşme yoğunlaştıkça bölgeselliğin aşındığı veya ortadan kalktığı söylenen ters bir konumu benimser. Çağdaş küreselleşme çalışmalarının bu karşıt metodolojik yaklaşımlara ayrılması, çağdaş sosyo-mekânsal dönüşümlerin çelişkili yönlerini eleştirel bir şekilde açıklamadan yansıtır.

Brenner (2004) “New State Spaces” başlıklı çalışmasında Batı Avrupa devletlerinin ölçeksel konfigürasyonlarını 1960 ve 2000 yılları arasındaki kırk yıllık zaman diliminde kentleşme süreçleri merceğinden incelemek için süreç odaklı bir metodoloji uygular (Brenner, 2004: 450). Daha önceki mekânsal organizasyon biçimlerinin kriz eğilimleri ve ölçeksel düzenlemelerin başarısızlığı 1980 sonrasında devletin yeniden ölçeklendirilme biçimlerinin yolunu açmıştır. Örneğin, Batı Avrupa’da, 1970’lerde savaş sonrası Keynesyen devlet ve Fordist ekonominin krizi, mekânsal olarak yeniden dağıtımçı kentsel/bölgesel politikaların niteliksel olarak yerini büyük şehirleri ve şehir-bölgeleri konumlandıran politikalara bırakmıştır (Brenner, 2009, s. 128). II. Dünya Savaşı sonrası devlet politikaları “dengeli ekonomik büyüme için tüm ulusal toprakları teşvik ederken” (Brenner, 2004, s. 453) 1970’lerin sonlarında devletin mekânsal stratejisi kentsel düzeye indirilmiştir. Artık yeniden

dağıtım kaygularından ziyade bölgesel rekabete öncelik verilmiştir (Brenner, 2002; Harvey, 1989; Hall ve Hubbard, 1998).

Türkiye’de 1980’lere gelindiğinde Askeri Darbe sonucu ordu, yönetime el koymuştur. 1970’lerdeki ekonomik ve politik krizin derinleşmesi muhafazakâr ve neoliberal odaklı ordunun, ihracata dayalı ve neoliberal ekonomik politikalara geçişi için gerekçe oluşturmuştur. Bu gerekçe 43. Hükümet tarafından hazırlanan ve yapısal bir dönüşümü amaçlayan 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ortaya konulmuştur. Bu kararlarla ekonomi politikalarında dönüşüm başlamıştır. Askeri yönetimden sonraki Anavatan Partisi (ANAP) Hükümeti (6 Kasım 1983) de benzer neoliberal politikaları sürdürmüş ve serbest piyasa ilkelerini kentsel politikalarda da uygulamıştır.

ANAP Hükümetlerinin neoliberal politikaları, toplumun sosyal ve mekânsal olarak kaybedenlerinin ve kazananlarının karşılıklı olarak bölünmesini gerektiriyordu. Yeni girişim kültürünün, yükselen ekonominin ve yeni servetin ardında olmayanlar, yetişememek ve devlete bağımlı olmakla suçlanmıştır. Böylece, yoksulluk ve eşitsizlikten ziyade, yoksul insanlar ve yerlerin kendileri hedef haline gelmiştir (Sönmez, 1996, s. 75). Neoliberal ve muhafazakâr ANAP Hükümetlerinin ekonomik ve kentsel politikaları, ekonomik çıkarların ve ilişkilerin serbest bırakılmasında önemli bir rol oynamış; bu durum, gecekondu halkının durumunu ve genel sosyal imajını da etkilemiştir (Keyder, 2000; Şen, 1996). ANAP Hükümeti’ne özgü olan neoliberal kent popülizmidir. Neoliberal politikaların sosyal ve ekonomik maliyetlerini telafi etmek için, 1980’lerin ortalarında gecekondu halkının politik sadakatini sağlamanın yanı sıra, bunlar arasında toplumsal huzursuzluğu önlemeyi amaçlayan bir dizi gecekondu yasası çıkarmıştır. Önceki yasalar, insanlara gecekondu topraklarının tapusunu verirken, bu dönemde çıkarılan yasalar, özellikle gecekondu mahallelerinde apartman inşaatlarına izin vermiştir. İkinci bir gelişme, popüler sınıflar arasında yaygın olarak görülen düşük gelirli konut taleplerinin artmasıdır. Bu, bir yandan kentin çevresindeki gecekondu oluşumunun genişlemesini, diğer yandan da “apartmanlaşma” ile gecekondu mahallelerinde kiracılığın gelişmesini sağlamıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s. 65). Böylece, gecekondu mekânının ticarileştirilmesi güçlenmiştir. Bu dönemde gecekonduya yönelik çıkarılan ıslah imar planları ve af yasalarıyla kentlerde dönüşüm yaşanmaya başlamıştır.

Çıkarılan af yasaları, imar düzenlemeleri ile gecekondu parseli üzerinde dört kata kadar bina yapımına izin vermektedir. Böylece gecekondu alanlarına yönelik çıkarılan aflar ve belediye hizmetlerinin iyileştirilmesi ile alt yapı hizmetlerinin yapılması apartmanlaşma sürecini hızlandırmış ve kentsel rantlardan pay almanın önu açılmıştır. Bu durum, ANAP hükümetinin siyasi rant elde etmesini sağlamış-

tır. Bu süreç, arsa ve konut piyasalarındaki gelişmelerden hem etkilenmiş, hem de bu gelişmeleri etkilemiştir. Bu etki ile gecekondu, kente yeni göç etmiş düşük gelirli göçmelerin konutu iken, 1980 sonrasında sermaye birikiminde kentsel rantların temel alanlarından biri olarak öne çıkmıştır (Şen, 1996, s. 16-18).

Gecekondu mekânına yönelik af, ilk olarak 1983 tarihli 2805 sayılı Yasa ile gündeme gelmiştir³. Yasa ile gecekondu alanları, korunacak, ıslah edilerek korunacak ve yıkılacak şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Tercan, 2018). 1984 tarihli ve 2981 sayılı Yasa⁴, 2805 sayılı Yasa’yı yürürlükten kaldırmıştır. 2981 sayılı Yasa ile korunacak ve ıslah edilerek korunacak yapılar için ruhsat verilebileceği öngörülmüştür (Md. 10). Yasa ile gecekondu ve imar mevzuatına aykırı olan yapılar yasallaştırılarak, gecekondu için tapu tahsis belgesi ve sonra ıslah imar planlarıyla tapuların verilmesi amaçlanmıştır.

2981 sayılı Yasa ile gecekonduya yönelik affın ötesinde gecekondu alanlarının apartmanlaşmasının önü açılmış ve ıslah imar planlarıyla gecekonduya kentsel ranttan pay alma imkânı sağlanmıştır. Bu durum, kentlerde imarlı alanlarındaki kaçak yapıların affına yol açmıştır (Tekeli, 1991, s. 23). Gecekondu bölgelerinin iyileştirilmesinden ziyade, apartmanlaştırılması için çıkarılan bu yasayla gecekondu arazisinde bina yapılmasına izin verilmiş ve bu arazinin kazanç getiren ticari bir metaya dönüşmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte gecekondu alanlarını formel konut piyasasına dahil etmek için ortaya konulan yasal düzenlemelerle oluşan yasal rantın yanında, gecekondu üzerinde arazi mafyası/gecekondu mafyası olarak ortaya çıkan enformel piyasa da oluşmuştur (Erman, 2004). 1983-1984 yıllarında çıkarılan 2805 Yasa ve 2981 sayılı Yasa, mevcutta olan gecekondu yapıları yasallaştırarak, yeni gecekondu yapımını yasaklamıştır.

Apartmanlaşma sürecinde üç ayrı rant mekanizması işlemektedir. Birinci aşamada arazi mafyası ya da çeşitli sermaye gruplarının ürettiği kentsel toprak pazarlanarak arsa üretilmektedir. İkinci aşama, inşaat yapımı olup, bu aşamada ya kent yoksulları gecekondu yapmakta ya da lüks tüketime yönelik kaçak yapılar inşa edilmektedir. Üçüncü aşamada gecekondu alanlarının imarlı hale gelip apartmanlaşmanın başlamasıyla müteahhitler veya gecekondu sahipleri binalarını yükselterek rant elde etmektedirler (Şen, 1996, s. 19-20).

³ İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 21.03.1983 tarih ve 17994 sayılı Resmi Gazete

⁴ İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 08.03.1984 tarih ve 18335 sayılı Resmi Gazete.

1985 tarihli 3194 sayılı İmar Yasası, bu dönemdeki önemli yasalardan biridir.⁵ Yasa ile imar planlama yetkisi belediyelere ait olup, belediye sınırları içinde kalan yerlerin uygulama imar planı ile nazım imar planlarının belediyeler tarafından yapılması ve belediye meclisinin onayı ile yürürlüğe girmesi sağlanmıştır (Md. 8/b). Böylece 3194 sayılı Yasa ile belediyeler, kentsel rantın dağıtımında önemli roller üstlenmiştir. Kentsel arsa ve arazi rantının ortaya çıkarılması ve paylaşılmasında belediyeler, kamu arazilerini özel mülkiyet şeklinde kullanılmasının yolunu açarak, rantın büyüklüğünü doğrudan belirleme rolü üstlenerek ve kentsel alanları düzenleme kararlarına yönelik harcamalar ile kentsel sermayenin birikim süreci için çeşitli kanallar açarak bu süreçte etkili olmuştur (Güler, 2006, s. 336). Dolayısıyla kentsel alanda önemli bir rant alanı olarak gecekondular, 1980 sonrası dönemde çıkarılan yasalarla önemli hale getirilmiştir.

1986 tarihli 3290 sayılı Yasa ile imar mevzuatına aykırı yapılara ruhsat verilmesi ve kullanım izni iptal edilen yapılar için kullanma izni ve ruhsat verilmesi sağlanmıştır (Md. 9). Yasadan sonra çıkarılan 1987 tarihli ve 3366 Sayılı Yasa ile gecekonduların kapsamı daha da genişletilerek, kadastro planları veya ıslah imar planı ile belirlenmiş yerlerde tapu verilmesinin yolu açılmıştır. Daha sonra 1988 tarihli 3414 sayılı Yasa çıkarılmış ve belediye ve mücavir alan sınırlarındaki gecekondulara yönelik işlem yapma yetkisi, valilikler ve anakent belediyelerinden ilgili ilçe belediyelerine devredilmiş ve gecekonduların konut veya arsalarını satarak rant elde etmelerinin (Yasa, 775 sayılı Yasa'nın, konut veya arsa tahsis edilenlerin -yirmi yıl süre ile- bunları satma ya da devretme hakkına kısıtlama getiren maddesini yürürlükten kaldırılmıştır) önü açılmıştır.

Bu düzenlemeler, belediyelerin 1985 yılından itibaren spekülatif imar kararları çerçevesinde yaptıkları imar planlarıyla kaçak/yasak arazi ve arsa rantlarını artırma yönünde kentsel alan oluşturmalarını sağlamıştır (Özden, 2006, s. 220). Bu yasalarla küçük ölçekli sermayenin kentsel mekânda önünün açılmasına yönelik yeni imar hakları getirilmiştir. Ayrıca gecekonduların nüfusun neoliberal politikalara eklenmeleri amaçlanmış ve bu büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda yapılan ıslah imar planlarıyla bir ölçüde başarı elde edilmiş ve birçok büyük şehirdeki gecekondular, sistemli/düzenli alanlara dönüştürülmüştür. Fakat sonuçlar, bütün gecekonduların bu süreçten eşit faydalanmadığını göstermiştir. Bu süreçte gecekonduların bölgelemlerinin kentin imarlı alanlarına yakınlığı belirleyici rol oynamış ve ıslah imar planı yapılmasına karşın bazı gecekonduların dönüşüm yaşanmamıştır (Nihan Özdemir Sönmez, 2006, s. 122).

⁵ 09.05.1985 tarihli ve 18749 sayılı Resmi Gazete

Gecekondu topraklarının ticarileşmesi ve apartman-gecekondu sahiplerinin ortaya çıkması, kentsel arazi piyasalarındaki ekonomik çıkarların konfigürasyonunda değişime neden olmuştur. Büyükşehirlerde özellikle İstanbul’da ortaya çıkan yeni kentsel politik-ekonomi, büyük kapitalistler (holdingler) için kentte büyük bir sermaye birikimi ve yerel yönetimler için büyük bir gelir kaynağı olarak kentsel rantın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kalkınma hedefi olarak sanayileşme, önceliği kaybetmiş ve büyük kapitalistler inşaat ve emlak sektörüne artan oranda ilgi göstermeye başlamıştır. Bu eğilim, genel olarak kentleşme hızının artması ve banliyö yerleşimi talep eden yükselen orta ve üst gelir gruplarının değişen konut tercihleri ile desteklenmiştir. Ayrıca devlet politikaları, orta ve üst gelir gruplarına sübvans edilen kredilerle bu eğilimi desteklemiş ve güçlendirmiştir (Öncü, 1988, s. 47-48). 1980’ler ve 1990’lardaki hükümetlerin politikaları ve programları ile büyükşehirlerde yoğun bir inşaat etkinliği ortaya çıkmıştır. Belediyenin “arazi imar ve yeniden inşa” planları ile gecekondu yerleşimleri orta ve yüksek gelirli konutlara dönüştürülmek istenmiştir. Bu faaliyetler, boş veya kırsal alanlara doğru hızla genişletilmiştir. Böylece şehir merkezindeki büyük arazilerin yanı sıra büyük inşaat şirketlerine de değerli arazilerin pazarlanması belediyeler için önemli bir gelir kaynağı olurken, arazi piyasalarına duyulan ilgi yükselmiştir (Buğra, 1998, s. 311-312).

Böylece büyükşehirler sakinler, büyük kapitalistler ve belediye yetkilileri arasında yoğun bir çatışma alanı haline gelmiştir. Bu çatışmada gecekondu halkı, kentlilerin haklarını kullanan, kentli toprakları ve kaynakları yağmalayan, şehre ve vatandaşlarına karşı suç işleyen “kentli suçlular”, olarak adlandırılmıştır (Kongar, 1999, s. 562). Bu tür söylemlerle gecekondu halkı, kente ekonomik ve çevresel maliyetler getiren alanların tüccarları olarak tasvir edilmiştir. Bu olumsuz ve ötekileştirici bakış açısı, kent yoksullarının barınma mücadelesini ve 1980’li ve 1990’lı yıllarda mekân üretimi ve dağıtımındaki konumlarını göz ardı etmektedir.

Diğer taraftan gayri resmi/yasadışı olarak kentsel rantı örgütlemeye ve uygun hale getirmeye çalışan güçlü grupların (orta ve üst gelir grupları, büyük kapitalistler ve belediyeler) çıkarları gizlenmektedir (Baharoğlu, 1996, s. 56). Gecekondu alanları, büyük ölçekli kentsel projeler, konut kompleksleri inşa etmek için kullanılmıştır. Ayrıca bu yapılar, kentsel mekânda yasaların koruması altındaki ve imara yasak olan bölgelere de zarar vererek yapılmış, ancak siyasi iktidar tarafından yasal hale getirilmiştir.

1980’ler, devletin özellikle büyük şehirlerde ve konut pazarlarında kentleşmeye karşı tutumunda dönüşüme işaret ediyordu (Öncü, 1988; Baharoğlu, 1996; Keleş, 1990; Tekeli, 1991; Türel, 1989). Devlet, 1980’lere kadar konut pazarlarına doğrudan müdahale etmekten kaçınmakta, mali kaynaklarını şehircilikten ziyade sa-

nayileşmeye ayırmakta ve konut piyasasının kaynaklarını ve sorunlara çözümlerini geliştirmesine izin vermekteyken, 1980 sonrası devletin kentsel arazi pazarlarına katılımı artmış ve müdahale şekli değişmiştir (Baharoğlu, 1996, s. 57). Devletin kentleşmeye karşı tutumu ve müdahale şeklindeki bu değişimi, 1970'lerin sonunda konut piyasasında ortaya çıkan bir dizi darboğaz tarafından zorlanmıştır (Ekonomik krizin küçük ve orta büyüklükteki emlak sermayesi üzerindeki etkisi ve orta sınıfların artan konut talebi ve kentsel arazi ihtiyacı için yeni konut geliştirme zorunlulukları) (Tekeli, 1991, s. 99). Bu tür sorunlar için siyasi iktidarın tepkisini, kentsel mekândaki yeni aktörlerin konut ve arsa piyasasında hak iddia eden baskı ve otoriteleri ile İstanbul'u küresel bir kent olarak geliştirme projeleri şekillendirmiştir (Baharoğlu, 1996, s. 57-58).

Yeni politikalar aynı zamanda Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların neoliberal gündemine de uyuyordu. Örneğin, Dünya Bankası (1993, s. 66), kamu işletmelerine yönelik özelleştirmenin, konut üretiminin özelleştirilmesiyle birlikte ilerlemesi ve ayrıca devletin konut tedariki, pazarlanması ve finansmanı için özel sektörün önünü açması gerektiğini ifade etmektedir. Bu amaçla 1980'li yılların başlarında birçok yasa çıkarılmış, bir merkezi konut ve finansman idaresi kurulması, konut idaresi ve gelişimi konusunda politikaların temel çerçevesini oluşturmuştur. Böylece Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve bu kapsamda Toplu Konut Fonu'nun kurulması ve işleyişine yönelik yasal çerçeve ile finans sektöründen konut sektörüne-özellikle büyük ölçekli konutlara- olan sermaye akışının artırılması ve düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Devlet, büyük ölçekli konut projelerine kamu maliyesinde düzenlemeler yaparak ve bunları doğrudan TOKİ yoluyla finanse ederek veya yerel yönetime ve kooperatiflere Toplu Konut Fonu aracılığıyla krediler sağlayarak büyük kapitalistlerin konut sektörüne girmesini sağlamıştır. Büyük kapitalistlerin konut sektöründeki faaliyetlerini kolaylaştırmak ve teşvik etmek için de arazi kullanımına ilişkin yeni mevzuatlar da uygulanmıştır. Bu amaçla büyük kamu arazileri özelleştirilmiş ve daha sonra girişimcilere ve bankalara satılmış veya devredilmiştir. Örneğin, imar ve inşaat kurallarını düzenleyen büyükşehir master planlarının esnekleştirilerek daha önce koruma altına alınmış olan Boğaz tepeleri ve göllerin ve ormanların çevresindeki su havzaları gibi koruma altındaki alanlar da karlı büyük ölçekli ve/veya lüks orta ve yüksek gelirli konut projeleri için açılmıştır (Sönmez, 1996, s. 92). Böylece kentsel mekânda yeşil alanlar, boş alanlar, gecekondu mahalleleri gibi bölgeler sermaye için yatırım alanları olarak kullanılmıştır. Türkiye'de 1980 sonrasında kentsel mekanın sermaye birikimi açısından önemli hale gelmesiyle gecekondu alanları da rant alanları olmuştur. Diğer taraftan gecekondu kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren "varoş" kavramıyla yer değiştirmiştir.

1990'lı yıllarla birlikte gecekondu olgusu, her türlü şiddet ve yasa dışı yaşamın hakim olduğu alanlar olarak görülmeye başlamıştır. Bu durum "varoş" kavramıyla ifade edilmektedir. "Varoş" ve "varoşlu" kavramları ile şiddet ve toplumsal düzensizlik, İslamcı köktencilik ve yasa dışı örgütler şeklinde sisteme karşı siyasal tehdit ve kültürel olarak yetersiz olma durumu biraraya getirilmektedir (Erman, 2004). Böylece "varoş", 1990'lı yıllardan itibaren kentin yoksul, marjinal ve radikal kesimlerine yönelik ekonomik, politik ve sosyolojik vurguları ifade eden gecekondu kavramının yerini almıştır.

Varoş kurgulaması ile gecekondu alanlarına yönelik olumsuz etiketleme eğilimi, Türkiye'de 1980 sonrasında makro ölçekteki değişim ve dönüşümle ilişkilendirilebilir. Bu dönemde ihracata dayalı ekonomik modelin benimsenmesi, neoliberal politikalar ile özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisine ağırlık verilmesi sonucunda toplumsal ve ekonomik yapı değişmiştir. Bu değişim, küresel kapitalist sistemle bütünleşme sürecinde zenginleşen grup ile güvenceli istihdam olanaklarının azalması, gelirlerin düşmesi, sosyal hizmetlerdeki harcamaların kısılması sonucunda giderek yoksullaşan grup arasındaki uçurumu artmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik kalkınma döneminin toplumun tüm kesimleriyle ilerlemesi söylemi geride kalmıştır. Toplumdaki zengin grubun korunaklı, dışa kapalı ve yüksek teknoloji ve özel güvenlik görevlileriyle korunan konut çevreleri, özel hastaneleri, özel okulları, özel sağlık ve yaşam sigortaları ile kendi yaşam mekan ve kurumlarını oluşturmakta ve yoksullarla olan ilişkilerini en aza indirmektedir. Bu nedenle varoş olarak nitelendirilen gecekondu alanlarının şiddet ve kişi güvenliğine olan tehdit şeklinde görülmesi bu gelişmeleri desteklemektedir (Erman, 2004). Böylece sakıncalı olarak görülen gecekondu alanları ve gecekonducular için varoş ve varoşlu nitelemesi dönemin ekonomik ve politik koşullarına uygundur.

Neoliberal politikaların uygulandığı dönemde gecekondu mekanı için popülist politikalar üretilmiştir. Sermayenin hareket alanını genişletmeye yönelik reformlarla gecekondu alanından daha fazla kar edilmesi sağlanmış ve böylece bu alanlar kapitalist genişleme için kullanılmıştır. Devlet, neoliberal politikalarla gecekonducuların düzenlenmesi ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak, hem bu alanları resmen tanımış, hem de yeni gecekondu inşa edilmesine ve gecekonducuların apartmanlaşmasına izin vermiştir. Siyasi iktidar, belediyeler aracılığıyla kentsel rantı dağıtma yoluna giderek, merkezi yönetimin bazı yetkilerini belediyelere vermiştir. Yine bu süreçte inşaat ve bankacılık sektörü de büyük kar etmiştir. Çıkarılan yasalarla gecekondu mekanı özel mülk haline gelmiş, bir meta şeklinde alınır satılır olmuştur. Değişim değeri kullanım değerinden daha önemli hale gelen gecekondu mekanı ticarileştirilmiştir.

4. SONUÇ

1980'lerden başlayarak, hükümet tarafından benimsenen liberal ekonomi politikaları altında, yeni strateji daha az devlet teşvikinden biriydi ve belediyelere doğrudan katılım yoktu. Toplum içinde liberal ekonomik bir ortam yaratmak için devlet, belediyelere daha fazla yetki ve sorumluluk vererek gücünü adem-i merkezi-leştirmiştir. Bu politikalar kapsamında büyük kentler daha fazla önem kazanmıştır. Sonuç olarak, metropoliten alanların kentleşme hızı artarak kentlerin hem yerleşik alanlarının genişlemesine hem de nüfuslarının artmasına neden olmuştur.

Bu doğrultuda Türkiye'de 1980 sonrasında gecekondulu mekânı, değişen birikim stratejileriyle ilgili olarak devletin yeniden ölçeklendirilmesinin alanlarını ortaya koymaktadır. Siyasal iktidar, kentsel alana yönelik mekânsal stratejisinde gecekondulu alanlarının ticarileştirilmesini esas almıştır. Böylece devletin kentsel mekâna ve özellikle gecekondulu mekânına yönelik değişen yaklaşımı Brenner'in "yeni devlet mekânları" kavramsallaştırmasına karşılık gelmektedir. 1980 sonrasında gecekondulu mekânı, devletin neoliberal mekânsal stratejilerini izlediği ve artan müdahale-siyle sonuçlanan ekonomik ve politik bir alanı haline gelmiştir. Böylece, yeni devlet mekânı olarak gecekondulu mekânı, devlet müdahalesinin yeni mekânları olarak, sermayenin genişlemesinin de yeni coğrafyaları olmuştur.

Neoliberal politikaların üretilmesi ve uygulanmasında başat aktörler, uluslararası finans kuruluşları, ulusüstü yapılar, çok uluslu şirketler gibi küresel kapitalist sisteme yön veren kuruluşlardır. Ulusal ölçekte bu politikaların yerleşmesinde küresel kapitalist sisteme entegrasyon için çabalayan hükümetler bulunmaktadır. Hükümetleri bu politikaları benimsemeye yönelten belirleyici neden küresel rekabet ortamıdır. Bu nedenle bir aktör olarak 1980 sonrası dönemde iktidara gelen hükümetler, Türkiye'de küresel kapitalist sisteme entegrasyon doğrultusunda neoliberal politikaları benimsemiş, konjonktürel bir şekilde de uygulamaya yönelmiştir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Handan Yıldırım çalışmanın tamamında tek başına katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazar ya da herhangi bir kurum/kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur. .

Ethics Statement: The author declares that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the Journal of Public Administration and Policy has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions: Handan Yıldırım has contributed to all parts and stages of the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the author and/or any institution.

KAYNAKÇA

- Baharoğlu, D. (1996). Housing Supply Under Different Economic Development Strategies and the Forms of State Intervention: The Experience of Turkey. *Habitat International*, 20(1), 43-60.
- Bilgin, İ. (1998). Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı. Y. Sey, (Ed), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (255-272)*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, K. (1983). Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Bazı Notlar. *Yapıt -Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Ekim -Kasım, 46(1), 7-18.
- Brenner, N. (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford: Oxford University Press.
- Buğra, A. (1998). Immoral Economy of Housing in Turkey. *International Journal of Urban and International Research*, 22(2), 303-317.
- Danielson, M. N. ve Keleş R. (1985). *The Politics of Rapid Urbanization: Government and Growth in Modern Turkey*. New York: Holmes and Meier.
- Duyar Kienast, U. (2005). *The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey: The Case of Ankara*. Münster: LIT Verlag Münster.
- Dinç, G. (1999). Kente Karşı Suç, Kent Suçları ve Önlemleri. *Ege Mimarlık*, 30, 12, Erişim 09 Aralık 2020, <http://egemimarlik.org/30/6.pdf>
- Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, 1, Erişim 09 Aralık 2019, <http://ejts.revues.org/index85.html#entries>
- Güler, B. A. (2006). *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Harms, H. (1992). Self-Help Housing in Developed and Third World Countries. *Housing Policy in the Socialist Third World*, 33-52.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu M. M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keleş, R. (1990). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınları.

- Keleş, R. (2014). 100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu. Ankara: Cem Yayınevi.
- Keyder, Ç. (2000). İstanbul Yerel ile Küresel Arasında. (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kongar, E. (1973). Altındağ’da Kentle Bütünleşme. Amme İdaresi Dergisi, 6, 58-64.
- Kongar, E. (1999). 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nalbantoğlu Baydar, G. (1997). Silent Interruptions: Urban Encounters with Rural Turkey”, S. Bozdoğan ve R. Kasaba, (Ed.), Rethinking Modernity and National Identity in Turkey içinde (192-210). London: University of Washington Press.
- Öncü, A. (1988). The Politics of the Land Market in Turkey: 1950-1988. International Journal of Urban and Regional Research, 12(1), 38-64.
- Özden, P. P. (2006). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35, 215-233.
- Pamuk, A. (1996). Convergence Trends in Formal and Informal Housing Markets: The Case of Turkey. Journal of Planning Education and Research, 16(2), 103-113.
- Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde Konut. Y. Sey, (Ed), 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (273-300). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sönmez, N. Ö. (2006). Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri. Planlama, 2, 121-127.
- Sönmez, M. (1996). İstanbul’un İki Yüzü: 1980’den 2000’e Değişim. İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Sönmez, M. (1987). Türkiye’de Holdingler: Kırk Haramiler. İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Şen, M. (1996). Türkiye’de Gecekondu’nun 50. Yılı. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Şenyapılı, T. (1986). On Physical Aspects of Squatters in Turkey. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 7(2), 143-166.
- Şenyapılı, T. (1985). Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi 1923-1960. Ankara: Kent-Koop. Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1978). Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayın No. 27.

- Tekeli, İ. (2010). Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1994). The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning. İstanbul: IULA-EMME ve Yıldız Teknik Üniversitesi, Kent Basımevi.
- Tekeli, İ. (1991). Kent Planlaması Konuşmaları. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye’de Kentleşme Yazıları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ., Y. Gülöksüz ve T. Okyay (1976). Gecekondu Dolmuşlu İşportalı Şehir. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tercan, B. (2018). 1948’den Bugüne İmar Afları. Mimarlık Dergisi, Eylül-Ekim, 403, 20-26.
- The World Bank (1993). The World Bank Annual Report, Erişim 10 Kasım 2019, <http://documents.worldbank.org/curated/en/708501468331060052/pdf/multi0page.pdf>
- Türel, A. (1989). 1980 Sonrasında Konut Üretiminde Gelişmeler. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 9(2), 137-154.
- Yönder, A. (1987). Informal Land and Housing Markets: the Case of Istanbul, Turkey. Journal of the American Planning Association, 53(2), 213-219.